

OBLICI OTPORA AGRESORU VAN ORUŽANIH SNAGA

Oblici vojnog organiziranja naoružanog naroda su vanderno značajna i složena tema. Za uspješnu realizaciju općenarodne odbrane neophodno je naći najoptimalnija organizaciona rješenja i takve oblike dejstava koji će, sa jedne strane, osigurati maksimalno angažiranje svih naših naroda i narodnosti u borbi protiv bilo koga agresora, a sa druge strane osigurati najefikasniji i najadekvatniji otpor svim mogućim i vjerojatnim dejstvima agresora.

Otpor agresoru van oružanih snaga veoma je značajna komponenta općenarodne obrane, pa će u ovom članku biti riječi o tome.¹

Opće je poznato da je rasporedom u oružane snage angažiran samo jedan manji broj stanovništva (u raznim zemljama taj postotak se kreće između 10—20%), što znači da veliki broj stanovništva, među njima i određen broj vojnih obveznika, ostaje izvan neposrednog rasporeda u oružanim snagama. Konceptija općenarodne odbrane veoma mnogo računa i na tu snagu. U suvremenim uslovima agresije o toj snazi vodi računa i svaki agresor.²

¹ Skraćeni izvod iz studije koju je autor obradio 1970. godine.

² Pri ocjeni moguće agresije, neprijatelj će se spremiti za borbu sa snagama općenarodnog otpora.

On će nastojati da u agresiju uđu znatno pripremljeniji i sa dubljim poznavanjem zemlje koju napada, nego što je to bilo u drugom svjetskom ratu. On intenzivno izučava iskustva oslobodilačkih ratova i pokreta otpora, i to kako dejstva oružanih snaga, tako i sve oblike otpora naroda izvan njih. Borba protiv naoružanog naroda je integralni dio strategije i taktike nekih velikih armija. Osim toga, razvijaju se borbena i druga sredstva koja se prilagođavaju takvoj strategiji i taktici.

U suvremenim agresijama i drugim oblicima pritiska agresori sve više shvataju da *osnovnu snagu* općenarodnog rata (oslobodilačkih pokreta, pokreta otpora) *predstavlja stanovništvo*. Naime, shvaćen je sav značaj političkog opredjeljenja osnovne mase stanovništva koje je, u uvjetima općenarodnog otpora, jedan od veoma značajnih faktora. Agresoru je poznato da razne strukture općenarodne odbrane zavise od podrške stanovništva. Otuda i borba za njegovo pridobijanje, ili u najmanju ruku borba za njegovu pasivizaciju, predstavlja jedan od glavnih stratejskih ciljeva agresora i glavni objekat njegovih napada. Praktična realizacija takve politike i strategije svodi se na angažiranje domaćih izdajnika, pa sve do primjene poznatih metoda nasilnog prekidanja fizičke veze stanovništva sa snagama otpora kroz organiziranje »koncentracijskih logora«, »stratejskih naselja«, »centara za pregrupiranje« itd.

Oružana borba ne bi bila efikasna bez čvrstog, neposrednog i stalnog oslonca na čitavu lepezu najraznovrsnijih oblika otpora »u pozadini«, bez svenarodnog otpora u najširem smislu te riječi.³ Međutim, ni najbolje organiziran svenarodni otpor ne bi bio kadar da izdrži veća iskušenja, ako se ne bi oslanjao na oružanu borbu i na oružane snage. Otuda i puna istina da se sve komponente općenarodne obrane nalaze u dijalektičkom jedinstvu i da se međusobno prepliću, dopunjuju i prelaze jedne u druge.

Oružane snage nisu više presudno mjerilo vojne moći jednog naroda. U suvremenim uvjetima, one su mnogo širi pojam. Na takvu konstataciju upućuju nas i iskustva našeg narodnooslobodilačkog rata i drugih revolucionarnih i oslobodilačkih pokreta i ratova. Ako se uzmu u obzir samo međusobni odnosi oružanih snaga, u bilo kojoj godini našeg narodnooslobodilačkog rata, ne može se dobiti pravi odgovor na pitanje u čemu su izvori snage naših pobjeda. Pravi odgovor na ovo pitanje može se dobiti samo ako, pored odnosa oružanih snaga, uzmemo u obzir sve političke, ekonomske i druge faktore u kojima je stanovništvo dalo puni doprinos u toj oružanoj borbi.⁴

Stanovništvo naseljava prostor na kome se vodi rat, pa se i njegova aktivnost (otpor) ispoljava na tome prostoru. Za otpor agresoru

Evolucija u suvremenoj vojnoj misli potencijalnih agresora ogleda se u tome što se fenomen općenarodnog rata sagledava sve više, i prije svega, kao *politički problem*, pa tek onda kao vojni. Sazrela su shvatanja da se radi o otporima koji u sebi sadrže dubok politički značaj i sadržaj. Otuda i imamo intenzivne i duboko naučne pokušaje da se sagledaju ekonomski, sociološki, ideološki, nacionalni, religiozni i drugi motivi, kojima su, ili mogu biti, motivirani svenarodni otpori, kako bi se kroz njih sagledale mjere i postupci kojima je cilj da uklone ili ublaže pozitivne uticaje ovih motiva na snagu tih pokreta.

Konceptija općenarodne obrane javno je proklamirana, i pojava općenarodnog otpora na privremeno zauzetoj teritoriji neće za agresora predstavljati nikakvo iznenađenje. To znači da će svaki agresor biti spreman za takvu vrstu borbe i za to će predvidjeti potrebne snage i sredstva.

³ Govoreći o općenarodnom otporu agresoru F. Engels je još 1870. godine napisao povodom otpora Francuza Prusima slijedeće: »A kada je jednoć probudio taj duh narodnog otpora, tada čak i armijama od 200.000 ljudi ne polazi više tako lako za rukom da zaposjedaju neprijateljsku zemlju. One brzo dolaze do te točke, kada njihovi odredi postaju slabiji od snaga onih, koji se protiv njih brane. Od energije narodnog otpora, potpuno zavisi to, kada će se brzo doći do te točke. Čak i razbijena armija brzo nalazi mjesto sigurno od neprijateljskih progona, ako se samo stanovništvo digne na oružje... Ako stanovništvo oblasti, koje je neprijatelj okupirao, digne ustanak ili ako ono samo neprestano prekida njegove komunikacione veze, onda će se još suziti okvir, izvan kojega neprijateljska najezda postaje nemoćna«. (*F. Engels »Bilješke o ratu«, klasici marksizma-lenjinizma o partizanskoj borbi, izdanje Političke uprave JNA 1947. godine.*)

⁴ Govoreći na simpozijumu o kulturnom životu u Armiji marta 1970. godine drug Avdo Humo je rekao da je neophodno razvoj oružanih snaga narodnooslobodilačkog rata posmatrati »... u širem društvenom i revolucionarnom kontekstu, kontekstu svenarodne oružane revolucije kojom su rukovodili komunisti i koja se ispoljavala u najrazličitijim oblicima oružanog, ilegalnog, pozadinskog i drugog rada, koji su kao djelovi činili jednu cjelinu i koji su učinili da revolucija pobjedi«.

izvan oružanih snaga prostor je od vanrednog značaja. To je bitno izmijenilo i odnos agresora prema prostoru, posebno na planu održavanja i kontrole, što utiče na jačinu njegovih snaga i na njihovu angažiranost.

Nadmoćnost žive sile nad svakim agresorom predstavlja potencijalni izvor naše snage. Međutim, komparirajući međusobne odnose samo naših oružanih snaga sa oružanim snagama agresora, ostala bi sakrivena i nerazjašnjena ne samo politička snaga naroda u cjelini, već i njegova vojna uloga, dakle uloga naroda kao vojnog faktora. Očigledno je da postoji mnogo najraznovrsnijih mogućnosti da se stanovništvo svih uzrasta i oba pola uključi u jedinstveni front za pružanje otpora agresoru. Sve te vrste otpora, po svom efektu, očito imaju u krajnjoj liniji vojni karakter, jer bitno utiču na sposobnost oružanih snaga za vođenje borbe, pa i posredno i neposredno doprinose toj borbi. Prema tome, stanovništvo će učestvovati u otporu agresoru u mjeri u kojoj ga angažiramo u toj borbi i otporu. Sve vojne funkcije stanovništva, izvan oružanih snaga, kompletiraju pojam naoružanog naroda, otkrivaju i osvjetljavaju pravu snagu naroda kao vojnog faktora, i to ne samo kao subjekta, nego kao objektivnu snagu jednog naroda u ratu.

S obzirom na masovnost potencijalnih učesnika, mnogobrojne i raznovrsne oblike otpora stanovništva, veličinu prostora i posljedice otpora (u slabljenju borbene moći agresora i jačanja vlastite), otpor agresoru izvan oružanih snaga može i treba da predstavlja najmasovniju komponentu naoružanog naroda u koncepciji općenarodne obrane. Otpor agresoru izvan oružanih snaga imaće vanredan značaj u općem doprinosu pobjedi nad svakim agresorom.

OBLICI OTPORA

Koristeći iskustva ranijih i sadašnjih otpora naroda agresoru, razradiću samo neke od osnovnih oblika otpora agresoru izvan oružanih snaga. Sve srodne oblike grupiraju u jednu vrstu djelatnosti. Time će razrada biti razumljivija.

Oblici otpora agresoru mogu se grupisati ovako: političko-propagandna aktivnost, oružana dejstva, diverzantsko-sabotažna dejstva, obavještajna aktivnost i samozaštita, zbrinjavanje ranjenika, proizvodno-uslužne aktivnosti i značaj priprema u miru. O službi veze i nekim oblicima otpora u ovom članku neće biti riječi.

Ciljevi otpora stanovništva agresoru izvan oružanih snaga, mogu biti:

a) Da se neposredno ili posredno pomogne oružanim snagama u obezbijeđenju materijalnih sredstava, obavještajnih podataka i učesća u oružanoj borbi;

b) Da se neposredno podrže organi vlasti i društveno-političke organizacije u održavanju kontinuiteta naše vlasti, u borbi protiv stvaranja kvislinške vlasti i drugih kvislinških organa i organizacija, u zaštiti naroda i da se očuva i ojača materijalna baza općenarodne obrane.

1. *Političko-propagandna aktivnost*

Bez svake sumnje je da će političko-propagandna aktivnost biti najmasovniji i najraznovrsniji oblik otpora agresoru izvan oružanih snaga. Dijapazon mogućih akcija kreće se od pasivne rezistencije osnovne mase stanovništva (kao najnižeg oblika te aktivnosti), pa do masovnih općenarodnih demonstracija čitavog stanovništva, koje mogu imati dalekosežne političke reperkusije. Masovan po broju učesnika, raznovrstan po aktivnostima i neprekidan po vremenu trajanja, ovaj oblik otpora može snažno uticati na slabljenje morala svakog agresora i znatno doprinosti oružanoj borbi i pobjedi nad neprijateljem.

Političko-propagandnu aktivnost možemo podijeliti na slijedeće oblike:

a) Masovno učešće stanovništva u akcijama *pasivne rezistencije, štrajkovima i demonstracijama;*

b) Propagandne akcije prema sopstvenom stanovništvu i našim oružanim snagama i snagama agresora: *štampanje propagandnog materijala, rad radio-stanica, rasturanje informativno-propagandnog materijala, pisanje parola, spaljivanje agresorovog i kvislinškog propagandnog materijala, agitacija i dr.*

Pasivna rezistencija je najniži oblik otpora agresoru, koji se u suštini sastoji u permanentnom i totalnom ignoriranju svih mjera koje poduzima ili naređuje agresor. Očigledno je da će se takvom obliku otpora masovno odazivati onaj dio stanovništva koji, inače, još nije sklon preuzimanju ličnog rizika u aktivnoj borbi protiv agresora. Mada je izrazito pasivnog karaktera, ovaj oblik otpora, ako se masovno organizira, i ako u njemu učestvuje čitavo stanovništvo, u uvjetima primjene i svih ostalih oblika otpora izvan oružanih snaga,

može imati veliki politički i vojni značaj. Kroz takvu vrstu otpora odražava se jedinstvo stanovništva u borbi s agresorom. Jedinstven stav stanovništva snažno će uticati na slabljenje morala agresora i u najmanju ruku tjeraće ga na razmišljanja.⁵ Iz takvog oblika otpora moguće je svakako razvijati, organiziranom političkom akcijom, više oblike otpora.

Štrajkovi su po svom karakteru viša forma otpora stanovništva. Od »mirnijih« oblika otpora štrajkovi mogu u određenim uvjetima prerastati u snažne borbene i masovne pokrete pomoću kojih se postižu vrlo značajni rezultati. Ukidanje ili smanjivanje stečenih samoupravnih i drugih prava, u bilo kojoj samoupravnoj strukturi našeg društva, mogu i moraju biti značajan povod za takve akcije. Osim toga, postojaće mnogobrojni povodi koje treba da iskoriste društveno-političke organizacije i rukovodstva, posebno sindikalna i omladinska. Međutim, razni oblici štrajkova mogu biti i povod oštrih represalija agresora, odnosno njegovih okupacionih, prije svega policijskih snaga, pa je otuda značajna politička ocjena korisnosti takvih akcija.

Demonstracije su viša forma otpora nenaoružanog stanovništva. Ako u njima učestvuje masa stanovništva na velikom dijelu teritorije, ako su snažne po idejama koje ih inspiriraju i beskompromisne u snagama koji ih prevode i sačinjavaju njihovu udarnu snagu, mogu u određenim uvjetima dovesti do odlučujućih rezultata u općoj borbi protiv agresora. One su moguće i potrebne u svim fazama agresije, a najznačajnije su u periodima rata u kojima agresor postiže rezultate na bojnopolju. Neophodno je imati u vidu reakciju agresora, pa su dobra organiziranost i spremnost na žrtve značajni faktori u ovom obliku političkih akcija. Brutalan obračun agresora sa učesnicima demonstracija može podstaći mase na otpor i tako dati pozitivan doprinos općoj borbi protiv neprijatelja.

Informativno-propagandne djelatnosti također mogu imati veliki značaj. Zato ove djelatnosti treba, na teritoriji koju je agresor privremeno zauzeo, prilagoditi konkretnim uvjetima radi potpunije mobilizacije naroda u borbi protiv agresora, pri čemu borba protiv neprijateljske propagande zauzima vrlo značajno mjesto. Najbolji način obrane od neprijateljske propagande (od koje su moguće dezinformacije milijuna ljudi, masovna zastrašenost i emocionalna nestabilnost) jeste razvijanje takve kontrapropagande u kojoj će učestvo-

⁵ U vezi sa pasivnom rezistencijom ima i drukčijih gledišta, koja ukazuju na to da takav oblik otpora ne sadrži u sebi osnovne elemente aktivnog otpora i da iz nje ne proizilazi bilo kakav čvršći stav u smislu nepriznavanja okupacije, već, naprotiv, čak i spremnost (makar prećutna) da se pred neprijateljem popusti, da se poštuje njegova vlast, pa, štaviše, da se sa njima na neki način surađuje.

vati što veći broj stanovništva. Informativno-propagandna djelatnost mora prethoditi i pratiti, bukvalno rečeno, svaki uspjeh i oblik otpora. Teškoće koje će nametnuti taj rad u ilegalnim prilikama (omećanje sredstava radio-komunikacija od strane radio-ometačke službe agresora i dr.), uvjetuju potrebu masovnog učešća stanovništva u izvršavanju zadataka informativno-propagandne djelatnosti u raznim oblicima tog djelovanja.

Štampanje materijala u ilegalnim uvjetima zahtijeva široko razgranatu mrežu štamparija smještenih u razne ilegalne stanove i druga slična skloništa. Zato je potrebno imati i odgovarajuće osoblje spremno i sposobno da u duhu opće političke linije stvara i štampa raznovrstan informativno-propagandni materijal namijenjen stanovništvu i snagama agresora. Sa ovim oblikom djelovanja povezano je i osiguranje štamparskog materijala (nabavka i čuvanje) i održavanje štamparske tehnike.

Upotreba radio-stanica u ilegalnim uvjetima ima poseban značaj. Razgranata mreža radio-stanica koje su dobro sklonjene od akcija odgovarajućih stručnih službi agresora može, na planu informativno-propagandne djelatnosti, odigrati vrlo značajnu ulogu.

Radio-amaterska organizacija u svemu tome mora imati velikog udjela. Uporedo sa ovim oblikom aktivnosti idu i svi zadaci u vezi sa obradom informativno-propagandnog materijala, spikerskim poslovima, tehničkim poslovima u vezi sa održavanjem tehničkih uređaja i drugo.

Rasturanje propagandnog materijala svih vrsta je izuzetno značajan i ujedno riskantan zadatak, posebno kada je riječ o rasturanju propagandnog materijala među snagama agresora. Na tom zadatku može se angažirati veliki broj stanovništva, bez obzira na starost, pol i zanimanje. Pri tome treba voditi računa o organizaciji predaje propagandnog materijala toj širokoj mreži rasturača, jer će agresor nastojati da na svaki način otkrije mrežu rasturanja i preko nje dođe do štamparija.

Pisanje parola je pasivan oblik otpora, ali ipak značajan za aktivnosti informativno-propagandne djelatnosti. Nema razloga da pisanje parola i u eventualnom ratu ne odigra značajnu ulogu. Kao što je ovaj zadatak u NOB pripadao mladoj generaciji, sigurno je da će njoj pripadati i u budućnosti.

Spaljivanje i uništavanje agresorskog i kvislinškog propagandnog materijala je, u sklopu informativno-propagandne djelatnosti, a na liniji borbe protiv neprijateljske propagande, vrlo značajan zadatak. Propagandni materijal može se spaljivati na više načina i na više mjesta. U prvom redu to se postiže sabotажom u štamparijama

gdje se materijal štampa. Zatim on se može uništavati i za vrijeme prevoženja. Na kraju, može se uništavati i na mjestima prodaje. Takve akcije, posebno na mjestima prodaje, mogu biti vrlo efikasne i imati širok odjek među stanovništvom.

Osim toga, mogu se izvoditi i druge akcije, kao što su uništavanje i onesposobljavanje neprijateljskih radio-stanica, filmova, instaliranih zvučnika po naseljenim mjestima, ratnih karata i drugih obavještenja pomoću kojih agresor prikazuje svoje »napredovanje« i »uspjehe«.

Agitacija, odnosno propaganda živom riječi, je vrlo značajan vid informativno-propagandne djelatnosti prema sopstvenom stanovništvu i prema neprijatelju.

U te oblike otpora spadaju i javno objavljivanje imena lica koja surađuju sa agresorom, javne sahrane ubijenih patriota i razne komemoracije na tom planu, vješanje državnih ili crnih zastava, nošenje crvenih karanfila ili crnog flora, bojkot raznih zborova i drugih javnih skupova koje organizira agresor, slanje propagandnog materijala preko pošte, korišćenje telefona, itd. U jednom ovakvom članku nemoguće je obuhvatiti sve mogućnosti i akcije stanovništva na ovom planu, jer su one zaista neiscrpne.

2. *Oružana dejstva*

Oružana dejstva, iz objektivnih razloga, po broju učesnika neće predstavljati najmasovniji oblik otpora agresoru izvan oružanih snaga, ali mogu dati veliki doprinos općenarodnom otporu agresoru, posebno u izvršavanju vojnih funkcija za potrebe oružanih snaga i društveno-političkih zajednica.

Oružana dejstva mogu imati za cilj da se posredno ili neposredno pomogne oružanim snagama, i to pri izvođenju oružanih akcija na objekte agresora koji su nedostupni ili teže dostupni oružanim snagama. Osim toga, oružana dejstva mogu imati za cilj da se pomogne društveno-političkim zajednicama i organizacijama u izvršavanju njihovih zadataka na planu općenarodne obrane.

U gradovima i drugim naseljima, ili u njihovoj blizini, agresor razmješta razne štabove, oficirske stanove i menze, komandna mjesta, centre veza, aerodrome (uključujući i mjesta stanovanja pilota i objekte sa kojima se prevoze do aerodroma), skladišta, pozadinske ustanove, radio-izviđačke jedinice, raketne jedinice i razne druge objekte. Svi ovi objekti su u sistemu vanjskog osiguranja dobro osigurani od neposrednog dejstva oružanih snaga (teritorijalnih i parti-

zanskih jedinica). *Upravo ovi objekti za agresora predstavljaju one elemente koji su veoma značajni za uspješno vođenje borbenih dejstava, bilo protiv snaga operativne armije na frontu, ili snaga teritorijalne obrane na privremeno zauzetim teritorijama.*

Oružana dejstva na ove objekte mogu imati za cilj uznemiravanje agresora, nanošenje gubitaka živoj sili i uništenje materijalnih sredstava. Time se primorava agresor da ojačava snage za osiguranja i zaštitu i tako smanjuje jedinice koje su namenjene i za neposredna dejstva protiv naših snaga na frontu i pozadini.

Zadaci rukovodstava društveno-političkih zajednica i organizacija u rukovođenju općenarodnom obranom na svojoj teritoriji vrlo često će biti uvjetovani neposrednom ili posrednom oružanom podrškom.

Osnovni politički cilj agresora je da razbije naš društveno-politički sistem. On će nastojati da taj cilj realizira stvaranjem kvislinške vlasti i razbijanjem jedinstva naroda, i to raznim mjerama i metodama od demagogije do nasilja. Na tom planu agresor će angažirati mnogobrojne institucije (policijske, obavještajne, psihološko-propagandne, partijske i dr.) i jedinice. U svemu tome posebnu ulogu će dodijeliti kontrarevolucionarnoj emigraciji koja je do agresije uživala njegovo gostoprinstvo, i na kraju izdajnicima iz redova domaćeg stanovništva. Oružane akcije na agresorove objekte⁶ predstavljaju masovan oblik oružane borbe naroda i njegovog otpora izvan oružanih snaga.

Mnogobrojni drugi oblici otpora agresoru izvan oružanih snaga, posredno, ili neposredno su uvjetovani oružanom podrškom. Oružana zaštita, ili konkretno oružana akcija, biće često neophodna za osiguranje organa vlasti, rukovodstava društveno-političkih organizacija, ranjenika, informativno-propagandnog djelovanja i raznih skupova, obezbjeđenje pojedinih dijelova teritorije, izvođenje ekonomskih akcija, spasavanje uhapšenih iz bolnica i zatvora (logora), osiguranje kurirskih veza, prelaza preko rijeka itd.

Mnogobrojni objekti kao ciljevi oružanih dejstava i raznovrsnost uvjeta pod kojima će se oružana borba voditi, zahtijevaju od organizatora stvaralački i maštovit pristup organizaciji i izvođenju tako riskantnih akcija. Prije svega, treba računati na to da će agresor očekivati takve oružane akcije i da će se, koristeći dosadašnja mnogobrojna iskustva, sasvim ozbiljno pripremati za obranu svih objekata.

⁶ Primjera za to ima mnogo: akcija na italijansku vojnu muziku i počasnju četuu u centru Splita (1941), oružani napad na četuu ustaške fakultetske vojnice, zatim na grupu njemačkih zrakoplovaca u Zagrebu; napad na njemačku oficirsku menzu u Nišu.

Otpor agresoru na sopstvenoj teritoriji, bez obzira na težinu i riskantnost pojedinih akcija, pruža braniocu mnogobrojne, objektivno moguće šanse. Onaj koji se bori za vlastitu slobodu na svojoj zemlji, u pogledu mogućnosti takvog djelovanja, ima mnogostruke prednosti, tim pre ako se znalački i optimalno iskoriste.

Koje su to prednosti? Prvo, to je poznavanje zemljišta i objekata na njemu. Još u miru, može se, objektivnom procjenom, doći do približnih podataka o rasporedu objekata agresora. Drugo, mi biramo objekat napada, određujemo vrijeme i sredstva, tj. inicijativa je na našoj strani. Raznovrsnost i bogatstvo metoda u izvršavanju takvih akcija je značajna prednost, jer će učesnici takvih akcija primjenjivati čitavo bogatstvo formi i obliku, koje je nemoguće propisati i odrediti bilo kakvim pravilima i propisima. Treće, suvremeno naoružanje omogućava snažnija borbena dejstva u kojima se neprijatelju mogu nanijeti veliki gubici uz manje rizika kome se izlažu učesnici oružanih akcija. Bombe, benzinske flaše, pištolji i snajperi bila su dosadašnja sredstva u oružanim dejstvima borbenih (udarnih) grupa. Sadašnjim i budućim učesnicima u ovim akcijama, osim ovih sredstava, biće na raspolaganju i suvremenija oružja, kao što su: ručni bacači, bestrzajni topovi, minobacači, rakete manjeg dometa itd. Borbene (udarne) grupe u selima i mjestima oko branjenih aerodroma, koje su naoružane minobacačima, mogu izvršiti vatreni napad na takve aerodrome. Osim toga, minobacačima se može gađati neki štab, menza i sl. Za to se mogu upotrijebiti i ručni bacači. Efekat dejstva može biti veliki, a rizik za učesnike manji od nekadašnjih akcija koje su izvođene pomoću pištolja i bombi.

Osnovni organizacioni oblik ovog oružanog načina djelovanja može biti borbena (udarna) grupa. U narodnooslobodilačkom ratu slične grupe izvršile su čitav niz uspješnih akcija u okupiranim gradovima. Borbena grupa može imati (po pravilu) tri člana — tri najbolja prijatelja.

Borbene (udarne) grupe sačinjavaju, prije svega, mladi radnici, đaci i studenti (omladina oba pola), fizički i psihički spremni na najveće napore i žrtve. U nekim slučajevima to mogu biti i druga lica, posebno ako se radi o borbenim grupama čije je osnovno oružje minobacač ili raketa.

3. *Diverzantsko-sabotažna dejstva*

Diverzantsko-sabotažna dejstva u oslobodilačkim i revolucionarnim ratovima predstavljala su masovan oblik otpora agresoru i dala su veliki doprinos oružanoj borbi. Ovaj oblik otpora može se

primjenjivati masovno i raznovrsno. Diverzantsko-sabotažna dejstva, u okviru otpora agresoru izvan oružanih snaga, treba da budu masovna dopuna općih diverzantskih dejstava, i to posebno na teritoriji koja nije dostupna ili je teže dostupna diverzantskim jedinicama teritorijalne obrane i operativne armije. Oblici diverzantsko-sabotažnih akcija kreću se od najprostijih, koje može izvoditi svaki stanovnik (koji daju pečat masovnosti diverzantskim akcijama), pa do najsloženijih, koje izvode stručno i tehnički opremljene diverzantsko-sabotažne grupe.⁷

Objekti diverzantsko-sabotažnih akcija mogu se svrstati u nekoliko srodnih grupa. Prva, oružane snage agresora i objekti u kojima se nalaze razna skladišta municije, artificije i pogonski materijal, aerodromi i aerodromska postrojenja, raketne jedinice i sve što služi njihovom efikasnom djelovanju, garaže u kojima su smještena borbeno i neborbeno vozila, prelazi preko rijeka i plovna sredstva, centri veza, radio-relejni čvorovi, žičani kanali, zgrade u kojima su smješteni štabovi, jedinice i dr. Druga, elementi okupacionih snaga agresora i kvislinške vlasti, kao što su: zgrade, teritorijalni centri veza, institucije informativno-propagandno-psihološke djelatnosti, sudske zgrade, zatvori, garaže i dr. Treća, sve vrste komunikacija, objekti na njima i prevozna sredstva. Četvrta, proizvodno-uslužni objekti koji služe jačanju borbenog potencijala agresora, a za stanovništvo imaju samo sekundarni značaj.

Diverzantsko-sabotažna dejstva imaju za cilj da se agresoru stalno nanosi materijalna šteta i gubici u živoj sili i da se neprekidno drži u neizvjesnosti i psihičkoj napetosti. Osim toga, potrebno je izvoditi diverzantsko-sabotažna dejstva za račun oružanih snaga, i to u skladu sa njihovim planovima i potrebama.

Za masovna diverzantsko-sabotažna dejstva nije potrebna duga i složena obuka. Svaki stanovnik može izbušiti gume na vozilu, pre-

⁷ B. Leontić u knjizi »Split-1941« kaže: »... U mjesecu septembru sve se više raspilava nepomirljiva borba. U borbu ulaze i dječaci. Oni sjeku gume na točkovima okupatorskih vozila, postavljaju daske sa čavlima na ceste, probijaju rezervoare za benzin...« Samo u Solinu u tim akcijama učestvuje 350 stanovnika uglavnom nepartijaca, koji preko dana rade u svojim fabrikama.

U splitskom bazenu je već 1941. godine bilo niz sabotaža i diverzija. Zapaljen je brod »Ante Matković« sa italijanskim ratnim materijalom (kao odgovor na streljanje jednog radnika). Zapaljena je carinarnica sa municijom i opremom i brod »Palermo«. Poslije streljanja u Trogiru i Šibeniku uništen je, spreman za plovidbu, za Italijane važan brod ratne mornarice »Orao«. Poznata je velika diverzija 1941. godine na glavnu poštu u Zagrebu; diverzije u Ljubljani (miniranje baraka italijanske vojske na železničkoj stanici, italijanske predajne stanice u Bežigradu, tvorničkih strojeva u kemijskoj tvornici u Mostama, benzinske pumpe u centru grada itd.); niz akcija u Srbiji (uništenje benzina i municije u Smederevu, benzina na Tašmajdanu, paljenje garaže sa 80 kamiona u Beogradu itd.).

sjeći telefonske žice i stubove, rušiti prugu, zapaliti zgradu itd. Složenije diverzantsko-sabotažne akcije zahtijevaju stručnost i lični kvalitet diverzanata, izvršilaca sabotaža. Nema sumnje da će najveći dio akcija na objekte navedene u prvoj i drugoj grupi biti vrlo složen i zahtijevati solidne pripreme i veliku stručnost u njihovom izvršavanju, ako se želi agresoru nanijeti što veća materijalna šteta i što veći gubici u živoj sili.

Suvremena diverzantska sredstva pružaju vanredne mogućnosti za izvođenje diverzija i sabotaža, pod uvjetom da ih pripremaju i izvode stručna lica, koja, osim toga, dobro poznaju objekte na koje se vrši diverzija (sabotaža). Tehnička kultura u nas već pruža vanredne mogućnosti izbora vrlo sposobnih diverzanata i izvršilaca sabotaža, počev od đaka i studenata tehničkih škola i fakulteta, pa do visokih tehničkih stručnjaka iz poduzeća i naučnih institucija.

Diverzantska dejstva i sabotaže najčešće će izvršavati pojedinci ili manje grupe.

Iako će u diverzijama i sabotažama biti mnogo inicijativa, osnovno je da svaka akcija mora biti organizirana, koordinirana i stručno vođena. U sistemu rukovođenja neposredna i stalna briga o ličnoj sigurnosti pojedinaca i grupa predstavlja značajan element.

4. Obavještajna djelatnost i samozaštita

Stanovništvo je glavni izvor svih obavještajnih podataka. Nalazeći se, u bukvalnom smislu te riječi, svuda, na svakom mjestu i po svakom vremenu, stanovništvo predstavlja »oči i uši« obavještajne službe i službe sigurnosti općenarodne obrane. Svaki stanovnik, bez obzira na godine starosti i pol, može biti i treba da bude obavještajac. Svaki pokret agresorovog vojnika može biti primijećen, nijedna agresorova jedinica ne bi smjela izvršiti bilo kakve pripreme za pokret, a da ne bude uočena; nijedan naš stanovnik, koji na bilo koji način dolazi u kontakt sa agresorom, ne bi smio ostati nezapažen. Stanovnici koji na bilo koji način obavljaju poslove za agresora imaju za to velike mogućnosti jer se može očekivati da će agresor biti prisiljen da angažira domaće stanovništvo, kao što su, na primjer: mehaničari, konobari, pekari, brijači, željezničari, vozači, liječnici; radnici u proizvodnim djelatnostima, službenici PTT, radnici na održavanju komunikacija itd.⁸ Veoma pogodni za obavještajnu djelatnost su stanovnici

⁸ U izvještaju o strijeljanju u Kragujevcu spominju se oni koji neće biti strijeljani (liječnici, apotekari, pekari, mesari, trgovci životnim namirnicama, tehničari, radnici električnog i vodovodnog postrojenja itd.).

koje neprijatelj angažira u stvaranju nove »vlasti« i drugih kvislinških organa i organizacija. Iz njihovih redova mogu se regrutovati korisni obavještajci.⁹

Uloga stanovništva u obavještajnoj službi i samozaštiti nije mogla ostati nezapažena kod potencijalnih agresora. Njima je poznato da će obavještajnu službu za potrebe općenarodne obrane obavljati stanovnici, a ne samo pripadnici oružanih formacija i specijaliziranih stručnih službi. Stoga svaki agresor uzima stanovništvo kao prioritetan objekat u obavještajnom radu. Da bi osigurao svoje aktivno prisustvo među stanovništvom, obavještajnom službom će pokušati da stvori što jaču agenturu, a nastojeće da preko raznih racija i drugim metodama ostvari što širi kontakt sa većim brojem ljudi na pojedinim teritorijama.

Osnovni ciljevi obavještajne aktivnosti stanovništva, u širem smislu te riječi, svode se u suštini na nekoliko osnovnih zadataka: prvi, prikupljanje podataka o oružanim snagama agresora (brojnom stanju, naoružanju, moralu, razmještaju, a posebno o njihovim namjerama i planovima); drugi, prikupljanje podataka o okupacionim snagama (razmještaju, brojnom stanju, moralu, namjerama i planovima). Od posebne su važnosti podaci o planovima akcija prema snagama teritorijalne obrane, koje su prvenstveno, usmjerene protiv stanovništva. Reč je o pokušaju agresora da stvori kvislinšku vlast i druge kvislinške organe i organizacije. Treći, prikupljanje podataka o organizacijama, aktivnostima i akcijama obavještajnih službi agresora i kvislinga, koje su usmjerene protiv stanovništva, oružanih snaga, rukovodstava i institucija općenarodne obrane na privremeno zauzetim teritorijama, pri čemu je otkrivanje domaćih izdajnika, denuncijanata i provokatora posebno važno.

Međutim, za efikasno korišćenje stanovništva na ovako širokom planu, neophodno je osigurati nekoliko bitnih preduvjeta. Prvo, treba osposobiti stručne službe (obavještajne i dr.) da budu u stanju da organizirano i pravovremeno prihvate sve ono što stanovništvo pruža, da stručno usmjeravaju čitavu aktivnost stanovništva u oblasti obavještajne službe i da još u miru izvrše sve materijalne i organizacijske pripreme. Drugo, da se čitavo stanovništvo, ili barem njegov veći dio, stručno osposobi za rad u obavještajnoj službi. Treće, da se istraže i izuče sve mogućnosti stanovništva, njegovih struktura za rad u ovoj službi.

⁹ U J. Vijetnamu mnogi službenici samo otaljavajući svoje poslove postali su simpatizeri i pomagači FLN. Samo tako se može objasniti da su planovi o pojedinim vojnim i drugim akcijama bili unaprijed poznati lokalnim štabovima, FLN.

Osnovni oblici izvršavanja ovih zadataka jesu: osmatranje, izviđanje i obavještavanje. Osmatranje će biti najmasovniji i najjednostavniji oblik rada. Ovdje se pod obavještavanjem podrazumijeva dostavljanje obavještajnih podataka i obavještavanje stanovništva i drugih struktura općenarodne obrane o svim vrstama opasnosti. Oblik obavještajnog rada za koji je potrebna veća stručnost je agenturna služba. Za agenturni rad potrebno je »infiltrirati« obavještajce u razne strukture (koje služe agresoru), u njegov aparat. Važno je ukazati i na akcije spasavanja zatvorenika i ranjenika iz zatvora, logora i bolnica; na falsificiranje raznih dokumenata, hvatanje »živih jezika«, prislušivanje itd.

5. Zbrinjavanje ranjenika

Zbrinjavanje ranjenih i povrijeđenih je, prije svega, krupno moralno-političko pitanje koje najdirektnije utiče na čvrstinu otpora. Za zbrinjavanje ranjenika nije isključivo odgovorna zdravstvena služba, već i drugi društveni faktori i cjelokupno stanovništvo.

Jedinice oružanih snaga ne smiju se suviše opterećivati ranjenicima, jer se tako smanjuje njihova pokretljivost i sloboda manevra.

Bez obzira koliko je značajan udio stručnog zdravstvenog kadra u zbrinjavanju ranjenika, ipak će veliki dio poslova izvršavati samo stanovništvo. Zbog toga za ovaj posao treba još za vrijeme mira osposobiti i organizirati što veći dio stanovništva.

Za sve ranjene pripadnike općenarodnog otpora nemoguće je planirati smještaj i liječenje isključivo u zdravstvenim ustanovama. Stoga je neophodno još u miru izgraditi veći broj tajnih skloništa na čitavoj teritoriji i tako osigurati relativno brzu i sigurnu zaštitu ranjenika.

S obzirom na mogući broj ranjenika u raznim oblicima otpora agresoru u okupiranim gradovima, posebno je značajno stvoriti sve potrebne uvjete za zaštitu ranjenika u tajnim skloništim (privatnim stanovima i sl.) i u zdravstvenim ustanovama, pri čemu će biti neophodno poduzeti niz mjera radi zaštite ranjenika od eventualnog hapšenja (zarobljavanja). Stoga je ranjenicima potrebno obezbijediti falsificirane lične isprave, lažne istorije bolesti itd. Takva vrsta zaštite bit će potrebna i za najteže ranjenike izvan naselja, koje će se morati ilegalno prebacivati u zdravstvene ustanove okupiranih gradova.¹⁰

¹⁰ »Avgusta 1941. godine osnovan je ilegalni matični odbor liječnika, a kasnije i terenski odbori po bolnicama i ostalim zdravstvenim ustanovama. Matični odbor bio je povezan sa liječnicima i farmaceutskim skladištima radi nabavke sanitetskog materijala. Osim toga, liječnici, članovi Osvobodilne fronte,

Poseban zadatak predstavlja spasavanje ranjenih i uhapšenih (zarobljenih) boraca i aktivista, prije svega istaknutijih učesnika i organizatora otpora. Takvi zadaci, mada rizični, su mogući i imaju veliki značaj. Za takve akcije neophodno je imati dobru organizaciju, a moći će se izvršavati samo uz dobru koordinaciju rada svih učesnika otpora. Obavještajni podaci (za planiranje takve akcije), neposredna suradnja organa zdravstvene službe radi osposobljavanja ranjenika i učešće u akciji više oružanih borbenih grupa, imaju svakako odlučujuću ulogu i značaj.

Fizička zaštita ranjenika ma gdje se nalazili, značajan je zadatak. Treba obezbijediti da ranjenici ni jednog trenutka ne ostanu bez sigurne zaštite.

Prevoženje i prenošenje ranjenika od mjesta ranjavanja do bolnica i tajnih skloništa biće vrlo značajan i obiman zadatak. Na njemu će biti angažiran veliki dio stanovništva (sela, mjesta, kraja). Za taj zadatak treba organizirati mrežu posebno određenog dijela stanovništva koji će prevoziti ranjenike do tajnih skloništa i tajnih bolnica. Ishrana ranjenika, ma gdje se oni nalazili, biće uvijek briga stanovništva.

Sanitetski materijal, posebno lijekovi, zavojni materijal i krv, od posebnog su značaja za zdravstveno zbrinjavanje ranjenika. Čuvanje tog materijala u mirnodopskim apotekama i u većim količinama na jednom mjestu nije preporučljivo, jer ga agresor može otkriti i zaplijeniti. Isto tako veliki značaj ima i organiziranje proizvodnje lekova i uzimanje krvi u ilegalnim uvjetima. Prema tome, čuvanje zdravstvenog materijala, organizacija proizvodnje i čuvanje lijekova, snabdijevanje tajnih skloništa i bolnica, zatim provođenje plazmaprograma i na kraju proizvodnja zavojnog materijala (na privremeno zauzetim teritorijama), spadaju u važne zadatke koje, pored organa farmaceutske službe, obavlja i stanovništvo.

6. *Proizvodno-uslužne aktivnosti*

Po raznovrsnosti oblika i značaju ovaj vid aktivnosti angažovaće veliki dio stanovništva. Takva ocjena proizlazi iz značaja koji materijalna baza ima za uspješno vođenje rata uopće, a za vođenje upor-

pružali su pomoć ranjenim i bolesnim političkim aktivistima u Ljubljani, povezivali se sa politički sigurnim vozačima taksistima radi prevoženja ranjenih partizana u ljubljanske bolnice, odlazili iz grada na teren radi zdravstvenog pregleda boraca partizanskih četa itd. Ranjeni i bolesni pripadnici narodno-oslobodilačkog pokreta liječeni su po privatnim kućama, bolnicama i u sanatorijumu »Emona«. Pacijenti su vođeni pod tuđim imenima i pogriješnom dijagnozom«. (S. Sunajko: »Oslobodilački pokret u Ljubljani u prvoj godini fašističke okupacije«, Vojno delo 6/69.)

nog, dugotrajnog i pobjedonosnog općenarodnog rata posebno. Jedan od nosilaca takve materijalne baze biće stanovništvo sa svim onim čime raspolaže. Pod stanovništvom treba podrazumijevati građane kao pojedince i građane u udruženom radu (kako u miru, tako i organizirane za ratne potrebe). *Stanovništvo u općenarodnom ratu treba da predstavlja neiscrpnu, neuništivu, uvijek na licu mjesta i po svakom vremenu prisutnu »pozadinu« općenarodne obrane sa svim njenim »službama«.* To je, naravno, s obzirom na posebne uvjete, izuzetno značajno za vođenje općenarodnog rata na teritorijama koje je agresor privremeno zauzeo.

U razradi ovih aktivnosti ograničio sam se samo na one najznačajnije, ukoliko je uopće moguće nešto dijeliti na značajno ili manje značajno. Čitava ova oblast može se podijeliti na nekoliko grupa aktivnosti. U prvu grupu, spadaju mjere i postupci za zaštitu robnih fondova; u drugu, proizvodnja i usluge, u treću, smještaj i u četvrtu, transport. Podjela može biti i drugačija.

Rješenje problema *rezervi* roba, artikala ishrane i materijalno-tehničkih sredstava, ne može se i ne smije tražiti isključivo (ni u većoj mjeri) u stvaranju velikih skladišta, bez obzira koliko ona bila tajna i dobro zaštićena. Sigurno je da će agresor zaplijeniti one robe i materijalno-tehnička sredstva koja zatekne u prodavnicama, skladištima i radnim organizacijama društvenog sektora, a vjerovatno neće prezati ni od pljačke određenih roba i od stanovništva. To će raditi radi vlastitog snabdijevanja i slabljenja materijalne osnovice općenarodne obrane. Zato će stanovništvo biti osnovni faktor kod koga će se nalaziti roba i sredstva potrebna za vođenje općenarodnog rata. Stanovništvo čini široku disperziranu materijalnu bazu koju nijedan agresor neće moći nikada uništiti. Praktično to znači da sve ono što se neće moći izvući (sa ugroženih teritorija) iz raznih skladišta, silosa, tovilišta i prodavaonica na sigurnija mjesta treba podijeliti stanovništvu. Za taj posao potrebna je odgovarajuća organizacija, da ne bi došlo do stihije i neplanskog razvlačenja roba, mada treba očekivati i takve pojave. Određene robe treba podijeliti radnicima zaposlenim u radnim organizacijama. Izvlačenje žitarica iz silosa (skladišta) treba da bude planski organizirano uz preduzimanje svih mjera zaštite i bezbjednosti. Briga stanovništva za čuvanje i zaštitu raznih roba i žitarica ne negira potrebu da se u sigurnijim rejonima i na teritorijama koje je agresor privremeno zauzeo stvaraju određena skladišta u šumskim i planinskim predjelima.

Transportovanje roba, materijala i ljudi biće vrlo važan zadatak koji će obavljati stanovništvo i to u vrlo različitim uvjetima: na slobodnoj teritoriji, između teritorije koju kontrolira agresor i slobodne

teritorije i između teritorije koju je privremeno zauzeo agresor i teritorije koju drži operativna armija. Značaj i veličina ove aktivnosti mogu se sagledati ako se podsjetimo na prebacivanja raznih roba i materijalnih sredstava iz okupiranih gradova na slobodnu teritoriju, prebacivanja hrane iz žitorodnih područja u pasivne krajeve i transportovanje oružja i municije iz rejona južno od rijeke Save u Moslavinu, Slavoniju i druge krajeve sjeverno od rijeke Save. Posebnu pažnju u sklopu ovih aktivnosti treba pokloniti organizaciji prelaza preko rijeka i drugih vodenih prepreka, korišćenju čamaca i drugih plovnih sredstava kojima će raspolagati stanovništvo na rijekama i na moru.

7. Značaj priprema u miru

Za uspješno realiziranje otpora veliki značaj imaju pripreme izvršene još u miru. Za to su primarni slijedeći faktori: *jedinstvo naroda i narodnosti, spremnost i odlučnost naših ljudi da se odupru agresoru*, savremeno naoružanje, pravovremeno i pouzdano informisanje o spoljnim i unutrašnjim događajima, vojnostručna sposobnost i uvježbanost naroda za sve oblike otpora i borbe i dobra organizacija svih struktura društva. Svaki od ovih faktora je vanredno značajan, ali samo svi zajedno daju realne šanse da se maksimalno i uspješno suprotstavimo svakom agresoru.

Vanredno veliki značaj ima sposobnost i obučenost svakog građanina naše zemlje, jer se samo tako može efikasno boriti, a i žrtve će tada biti manje. Jedino sposoban i obučen građanin može stručno razmišljati i pronalaziti nove metode borbe i otpora. To je jedan od važnijih uvjeta za uspješan otpor.

Konkretna organizacija svih struktura društva za realiziranje svih oblika otpora predstavlja izuzetno značajno, komplicirano i kompleksno pitanje. Prije svega, ono što je očigledno to je potreba da određena organiziranost mora da postoji u miru.

Kroz razne mjere stanovništvo treba osposobiti za direktno učestvovanje u svim oblicima i vidovima otpora. Tako će biti olakšano njegovo uključivanje u razne akcije, kada to situacija bude zahtijevala. Organizacija obuke u miru mora se prilagoditi konkretnoj situaciji svakog sela, mjesta, ulice, mjesne zajednice, rejona, grada i općine.

Za sve oblike otpora treba još u miru provesti sve potrebne pripreme. Prije svega, treba organizirati rukovodstva i organe za rad u takvim uvjetima (ilegalnim); nabaviti neophodno oružje, municiju,

diverzantska i druga sredstva; obezbijediti njihovo čuvanje, remont i održavanje. Još u miru treba izgraditi skloništa; predvidjeti organizacije koje će u ratu izvoditi oružana dejstva, sabotaže i diverzije; pripremiti ilegalne štamparije i ilegalne radio-stanice i dr. Iz prethodne obrade pojedinih oblika otpora mogu se izvući elementi koji ukazuju na određene radnje koje je neophodno izvršiti u miru da bi takva organizacija doprinijela u najvećoj mjeri brzom, aktivnom i uspješnom otporu agresoru, i to na onim objektima koji će za njega biti najvitalniji. Pri svemu tome, kao stalno prisutan zadatak, ostaje uloga društveno-političkih organizacija u što masovnijim pripremama naroda (političkim, psihološkim itd.).

Prirodno je da, paralelno sa razvojem kriznih situacija u svijetu, sve vrste organizacija općenarodnog otpora postepeno dovodimo na viši stupanj obučenosti i gotovosti, kako bi u slučaju agresije bile potpuno spremne za zadatke koji predstoje.

Pukovnik
Vladimir VALJAN